

NICOLAI HARTMANN'IN ONTOLOJİSİNDE KATEGORİLER VE «REAL DETERMINATION» SORUNU*

Akın Eten

GİRİŞ

«ARKHE» KAVRAMINDAN YENİ ONTOLOJİ'YE

Düşünce tarihinde varlık sorununu ilk kez mitos ve dinsel kavrayıştan bağımsız olarak çözmeye denemesine girişenler eski Grek filozofları oldu. Varolan'ın temel yapısına yönelen soruyu, «arkhe» sorusunu, ilk filozoflar, doğa gözleminden hareket eden toplu bir dünya görüşü içinde yanıtlamaya çalıştılar.

Anaximandros'da «apeiron», Parmenides'de «varolan'ın birliği ya da düşünme ile varlık arasındaki özdeşlik», Hrakleitos'da «oluş ve logos», Demokritos'da «atomlar ve boşluk», temel varlık-prensip-leri arayışının örnekleridir. Grek felsefesinin olgunluk çağında ise dünyanın birlik ve bütünlüğü Platon'da «onta ve aeion», Aristoteles'de «madde ve form», «dynamis ve energeia» gibi belli prensiplerle açıklanmaya çalışıldı.

Aristoteles'den sonra, onun varlık öğretisini devralan Ortaçağ felsefesinin varlık sorunu üzerindeki temel görüşü, «genel ve substansiel form prensipleri»nin nesnelere deterrmine ettiği, nesnelere şekillendirdiği görüşüydü. Skolastik felsefe bu genel substan-

* Bu yazı, «Nicolai Hartmann'ın Ontolojisinde 'Real Determination' ve 'İsteme Özgürlüğü'» başlıklı doktora tezinin Giriş bölümü ile I, II. ve III. bölümleridir.

siel formlara «essentia» adını verdi. Bu dünya görüşünde, içinde insanın da bulunduğu «existentia» adı altındaki nesnelere dünyasının yanında, zamana ve «madde»ye bağlı olmayan, eksiksiz ve üstün bir varlık karakteri gösteren «mahiyetler» dünyası yer alıyordu. Skolastik felsefenin aşırı temsilcileri, dünyada asıl ve biricik realite karakterine sahip olan şeylerin bu genel mahiyet formları olduğunu ileri sürüyor, zamana bağlı nesnelere dünyasına —existentia'ya— ise değersiz bir dünya gözüyle bakıyorlardı.

Ortaçağda «tümeller tartışması» adı altında açılan tartışma, uzun süre, mahiyetlerin «nesnelere önce» ve «nesnelere üstünde» ikinci bir dünya mı oluşturduğu, yoksa onların, Aristoteles'de olduğu gibi, «nesnelere içinde» bulunan substansiel formlar olarak mı anlaşılması gerektiği üzerinde kesin bir karara varamadı. Fakat her iki durumda da, kendisinde bütün tümellerin toplandığı merkez «tanrısal akıl»dı (intellectus divinus).

Temsilcileri arasındaki düşünce ayrılıklarına karşın, Skolastik felsefenin hareket ettiği temel görüş, kökünü Aristoteles'de bulan erekli (teleolojik) dünya görüşüdür. Buna göre, nesnelere belli bir erek yönünde hareket ettiren, nesnelere yöneten prensip genel ve substansiel olan'dır. Aristoteles'de nesnelere içinde saklı duran bir «substansiel form» olarak «mahiyet» (eidos), kendisini gerçekleştirecek, kendisini açığa çıkaracak olan bir «erek prensibi»dir ve nesnelere dünyasının basamaklar biçimindeki gelişmesi bu «erek prensibi» tarafından determine edilmiştir. Aristoteles'in dünyası bütünüyle «teleolojik determination» altında bulunan, ereklilik ilkesince yönetilen bir dünyadır.

Aristoteles'in bu görüşü, aynı zamanda dünyayı kavramayı da kolaylaştıran bir şemayı beraberinde getiriyordu. Belli bir nesnedeki bütün değişimleri kavrayabilmek için, o nesnenin «substansiel form»unu bilmek yeterliydi. Substansiel form ise kavramda ve kavramın tanımında karşılığını buluyordu. Yapılacak iş, nesnenin gelişme basamaklarını izlemek ve bu tek tek basamaklarda kendisini açığa çıkaran «form»u kavramlara ayırarak, bu kavramları düzenli bir biçimde sıralamaktı.

Varolan ve varolan'ın kavranılması sorunu üzerindeki bu görüşleriyle Aristoteles, «Eski Ontoloji» adı altında bütün Ortaçağ sü-

resince geçerlikte kalacak olan bir felsefi dünya-görüşünün başlatıcısı oldu. Fakat Grek felsefesinin geleneği üzerinde yürüyen Aristoteles'in, gözlem, deneme ve sınamalara bağlı kalan araştırmacı tavrına Ortaçağ felsefesi değer vermedi ve bütün problemleri «deduktif», tümdengelen bir yolla çözebileceğini sandı. Eski Ontoloji için, insan aklı tanrısal akim temsilcisi olarak, en yüksek tümelleri kavrama yetisine sahipti. Bu en yüksek tümeller bir kez kavranıldığında, deneyin bize kazandıramıyacağı herşey, bunlardan türetilbilirdi. Buna dayanarak, Eski Ontoloji deneysel bilgiyi bütünüyle dışarıda bıraktı ve salt kavram tanımları, kavram analiz ve yorumlarıyla iş gören «rational-spekulativ» bir metafizik olmaktan öteye geçemedi.

Ortaçağda ilk kez nominalizm bu ontolojinin temellerini sarsacak, Yeniçağ felsefesinde Descartes'dan Kant'a kadar, doğa araştırmalarının ışığı altında sürdürülen «bilginin eleştirisi» ise, bu ontolojiye bir daha dirilmemek üzere son verecekti.

Felsefeyi dinsel öğretilerden bağımsız bir bilgi olarak kurma çabasını güden Descartes, kendisine kadar gelen bütün bilgileri bir yana attı ve varlık dünyasını, kendilerinden kuşku duyulamıyacak şu iki alana ayırdı : «düşünce dünyası» (cogitatio) ve «doğa dünyası» (extensio). Descartes'da temel yapı özellikleri bakımından apayrı olan bu iki varlık alanı birbirine geri götürülemez. Bu görüşüyle Descartes, «cogitatio»dan kalkarak «extensio»ya varılamıyacağını; doğa olaylarının, o olaylar dışındaki başka bir şeyden değil, olayların kendisinden hareket ederek kavranılabileceğini göstermeye çalıştı.

Bilgi ve bilginin objektiv geçerliğinin araştırılmasında tek yanlı felsefi görüşlerle hesaplaşan Kant ise «Salt Aklın Eleştirisi»nde, deneyi dışarıda bırakan, «empirik objeler dünyası» ile ilişki kurmayan bir bilginin başarısız ve boşlukta kalacağını gösterdi. Kant'ta, bilme yetisinin apriori formları olan kategoriler, «empirik realite»ye dayanmadıkları sürece, objektiv geçerlikten yoksun kalırlar. «Senteetik-apriori yargılar» teorisiyle Kant, deneyin uzanamadığı alanları bilgi objesi yapmaya çalışan Skolastik felsefenin kavram metafiziğine kesin darbeyi indirecek ve Eski Ontolojinin zemini üzerinde kurulmak istenen bir metafiziğin olmazlığın gösterecekti.

Aşırılıktan uzak ve araştırmalara açık olması bakımından, Kant'ın eleştirisi, yalnızca kendisinden önceki felsefe için değil, 19.

yüzyılın bilgiye hiçbir sınır tanımayan spekulatif sistemleri için olduğu kadar, yüzyılımızda felsefi problemlere yapay sınırlar çekmek isteyen «Viyana Çevresi» pozitivizm'i için de geçerlidir.

Bütün yapıtları boyunca Kant'ın bağlı kaldığı bir tavrı, problemlere zorlama çözümler dikte etme ya da çözemiyoruz diye problemleri reddetme değil, onların çözümüne giden yolda sabırla araştırarak ilerleme tavrını, çağımızın felsefesinde devam ettiren, Nicolai Hartmann oldu.

Felsefenin tarihinde örneklerine sık sık rastlanan ve her defa ilerleyen araştırmalar tarafından geride bırakılan şu iki hatalı eğilimin, varolan şeyleri tek bir prensipten türetme veya herşeyi görelî ve sübjektiv olarak görme eğiliminin yaygınlık kazandığı çağımızda, Yeni Ontolojinin kurucusu olan Nicolai Hartmann, araştırmalarını, önceden belirlenmiş herhangi bir «dünya görüşü»ne, bir «izm»e¹ değil, varolan fenomen ve problemlere dayandırdı. Hartmann'da ontoloji, varolan'ın temel yapı ve prensiplerini —varlık kategorilerini— inceleyen felsefi bir temel bilim olarak, Eski Ontolojinin tersine, kavram ve yargı analizlerinden değil, «real» olay ve fenomenlerden hareket eder. Varlık kategorilerinin araştırılmasında, Yeni Ontoloji, «mümkün deney»in sınırlarını aşmaktan kesinlikle kaçınır, bilimlerin her alanda elde ettiği sonuçları gözönünde bulundurur ve bilimlerle felsefe arasındaki bağın, birbirini tamamlayıcı, birbirini destekleyici nitelikte olduğunu gösterir. Sübjektiv yorum ve önyargıları dışarıda bırakması, «önünde duran şey»e, obje'ye, doğrudan doğruya yönelmesi bakımından, Yeni Ontoloji, spekulatif kaygıların ağır bastığı dünya görüşlerinden ayrılır, bilimlerin izlediği yol üzerinde, «araştırılan şeyin kendisinden başka hiçbir şeyi konuşturmama» yolu üzerinde ilerler.

Bilim ve felsefenin yöneldiği varlık alanları ve bu alanların «determination prensipleri» (kategorileri) üzerinde geniş bir fenomen temeline dayanan tahlilleriyle Hartmann, bütün sorunları sonuna kadar çözdüğünü öne süren kapalı sistem şemacılığı yerine, sorunlara ve deneye açık bir felsefi çalışma tarzının gerçekleştiricisi oldu.

1 Her felsefi «izm»in özelliği, onun bir «popüler metafizik» olması ve kendisine taban tabana zıt başka bir «izm»e yerini kolayca terk edebilmesidir.

I — BİLGİDE ONTOLOJİK TAVIR

Bilgi sorununda süjeyi temel olarak alan, bilgiyi süjenin bir yaratması, süjenin bir ürünü olarak gören teorilerin tersine, Hartmann'da bilgi, süjeden önce ve süjeden bağımsız olarak varolan bir şeyin, süje tarafından objeleştirilmesi, süje tarafından kavranılmasıdır. Bilgi, objenin süje alanında meydana getirilmesi değil, süjenin, kendi alanı dışına çıkarak, kendisinden bağımsız olarak varolan'la bağ kurmasıdır. Bu bakımdan, tasarım, düşünme ve fantazi türünden, süje alanına özgü «immanent» akt'larm tersine, bilgi, süje alanını aşan, «transendent» bir akt'tır².

Bilgide süjenin objeleştirdiği şey, kendi başına varolan, obje haline getirilip getirilmemesine karşı kayıtsız olan şeydir : «Şeyler, dünya, en genel deyimle varolan, süje tarafından objeleştirilmesine, bilinip bilinmemesine karşı kayıtsızdır»³. Varolan, süje tarafından objeleştirilmesi sonucunda meydana gelmiş olan değil, bilinmeden önce ne ise, bilindikten sonra da aynı şekilde kalan'dır⁴.

Bilginin; «süjeden bağımsız ve kendi başına varolan bir şeyin kavranılması» niteliği, Hartmann'da bilgi teorisiyle olduğu kadar, insanın dünyadaki yeri sorunuyla da ilgilidir. Bilgi —hangi türden olursa olsun— insanın, içinde yaşadığı ve hesaba katılmayacak kadar küçük bir parçası olduğu dünyayı kavraması, dünyayı kendisine obje yapabilmesidir⁵. Dünya, insanın onun hakkında düşündüklerine karşı bütünüyle kayıtsızdır; dünyayı kavrama, dünyanın yapısına uygun gelecek biçimde bilgi edinme ise insan için esastır. Gerçi bu, bir çırpıda değil, uzun bir gelişme süresi içinde kazanılan ve hep dünyanın yapısına kısmen uygun gelen bir bilgidir. Fakat bu bilginin gerçekleşmesinde belirleyici olan, insanın dünyaya objektiv olarak yönelmesi, dünyayı, dünya nasılsa öyle kavramaya çalışmasıdır.

Hartmann'ın bu görüşü, süjeyi merkez olarak alan, süjeden hareket eden ve dünyaya insandan bağımsız bir varlık karakteri ta-

2 Kleinere Schriften, Band I : Die Erkenntnis im Lichte der Ontologie.

3 Das Problem des geistigen Seins, Kap. 10 b.

4 Grundzüge einer Metaphysik der Erkenntnis, Kap. 33 a.

5 Kleinere Schriften, Band I : Naturphilosophie und Anthropologie.

nımayan teorilerden, «her türlü sübjektivizm, relativizm ve idealizm» den kesinlikle ayrılır⁶. İnsanın dünya bilgisinin, onun dünya karşısında «merkezî» değil, «objektif» bir tavır alma yetisine bağlı olduğunu, Hartmann, hayvanla insan arasındaki karşılaştırmada göstermeye çalışır.

Hayvanın davranışında herşey itki hayatına; açlığa, kendini korumaya ve çoğalma güdüsüne dayanır, hayvanın dünyasını itkileri belirler ve onun bilinci bütünüyle organizmin emrindedir⁷. Hayvan için, dünya, onun itki hayatıyla sınırlanmış dar bir alandır. Kendi itki hayatıyla ilgili olmayan, kendi biyolojik alanının dışında kalan şeyler, hayvan için, varolmayan şeylerdir. Bu bakımdan, o, kendi dünyasında bir merkezdir. Hayvanda bilinç, organik hayat sınırını aşamaz, o kendi organik hayat alanı dışındaki şeylere yönelemez.

Buna karşılık, nesnelere biyolojik faktörlerin çizdiği sınırlar içinde kapalı kalarak değil, kendi itki hayatından bağımsız olarak yönelmesi, bilinç ve davranış alanının sınırlarını, deneyinin onu götürdüğü yerlere kadar genişletebilmesi, insanın hayvana olan üstünlüğüdür. Dünya karşısındaki tavır bakımından hayvanla insan arasındaki ayrım, insanın, kendisini dünyanın merkezi olarak görme eğiliminden sıyrılabilmesi, kendi süje alanının dışına çıkarak dünyayla objektif bir ilişki kurabilmesidir. İnsan, varlığı kendisinin varlığına bağlı olmayan dünyayı kendisine obje yapabildiği, dünyayı kavrayabildiği ölçüde, dünyada kendi yolunu bulabilir, hareket ve yönünü belirleyebilir. Bu ise, insanın, dünyayı kendisine göre değil, kendisini dünyaya göre ayarlamasına bağlıdır. Dünya, onun içinde yer alan insana kendisini saklamaz, fakat insan kendisini merkez yaparak ona baktığı sürece, onun yapısına uygun gelen bir bilgiden, dünya hakkında objektif bir görüşten yoksun kalır⁸.

Objektif tavır, nesneyi, «süjenin karşısında duran şey»i, kendi başına varolan bir şey olarak görür ve şeyin kendisini, şeyin nitelik ve yapı özelliklerini kavramaya çalışır. Bu, pratik amaçların ağır bastığı günlük hayat bilgisinde olduğu kadar, her türlü sübjektif kaygının dışarda bırakıldığı bilimsel araştırmalarda da geçerli olan

6 ibid. Kap. 9 c.

7 ibid. Kap. 9 a.

8 Kleinere Schriften, Band I: Neue Ontologie in Deutschland.

bir tavidir. Buna karşılık, bütün şeyleri önceden tasarlanmış tek bir şeyde temellendirmek isteyen «izm»ler ile felsefi dünya görüşleri, objektivliğin tersine çevrilmesinin, merkezî tavıra geri dönüşün örnekleridir. Bütün insan bilgisinde, insanın dünyayı kavramasında, bu iki zıt tavır, objektif yönelme ile sübjektif önyargı tavrı, sürekli olarak birbiriyle çatışır ve bütün bilgi, birincisinin ikincisinden sıyrılabildiği ölçüde ilerler.

Temel varlık-prensiplerinin, varolan'ın temel yapısının incelenmesinde Yeni Ontolojinin esas tavrı, «doğal ve dolaysız bir tavır» olan objektif tavidir. Hartmann'ın «intentio recta» adını verdiği bu tavrın karşısında «intentio obliqua» (süjeye geri dönen, «reflexion»lu olan tavır) yer alır⁹. «Bilginin doğal yönü, bilginin objesine uzanan yönüdür»¹⁰. Doğal tavrım (intentio recta'nın) zıttı olan reflexion'lu tavır (intentio obliqua), obje alanını terkeder, süjeye, süjenin akt'larına ya da süjenin düşünmesinin ürünü olan kavram ve yargılara yönelir ve bilginin temeli olan şey'in, varolan'ın, fenomenlerin dışına düşer.

«Intentio recta»yı esas tavır olarak alması, varolan'a ve varolan'ın fenomenlerine dolaysız olarak yönelmesi, obje alanıyla bağlarını koparmaması bakımından, Yeni Ontoloji, felsefi araştırmalar ile günlük hayat bilgisi ve pozitif bilimler arasındaki sıkı ilgiyi —genellikle felsefi «izm»lerin gözden kaçırdığı bu bilgiyi— felsefeye yeniden kazandırmaya çalışır.

II — KATEGORİLER SORUNU

1. *Kategoriler Bilgisi Olarak Ontoloji*

Yeni Ontolojide kategoriler sorunu merkezî bir rol oynar. Kategoriler varolan'ı determine eden temel prensiplerdir. «Varolan'ı varolan olarak» inceleyen felsefi bir temel bilim olarak ontolojinin amacı, varolan'ı bütün genelliği içinde ele almak değil, empirik olaylar alanına yönelmektir. Bu bakımdan, «özel olan'a, içeriği olan'a yönelen her ontoloji, kategoriler bilgisi şeklini alır»¹¹.

9 Zur Grundlegung der Ontologie, Kap. 3 d.

10 ibid. Kap. 3 c.

11 Der Aufbau der realen Welt, Vorwort.

Kategoriler bilgisi, «anlama yetisi»nin kavramlarından değil, «real diinya»nm oluşturuvcu temellerinden hareket eder. Yeni Ontolojinin araştırdığı kategoriler, varolan'm, özellikle «real varlığın»¹² yapısal temelleridir. «Varlık alanları, varlık basamakları veya varlık tabakaları arasındaki bütün temel farklar ve her varlık alanında geçerlikte olan ortak nitelikler, birleştirici bağlar kategoriler Ģeklini alır»¹³. Zaman, mekân, oluş, nedensellik gibi prensipler bu türdendir.

2. Kategori ve Predikat

«Kategori»nin sözcük anlamı »predikat» ya da «açıklama formu»dur. Felsefeye «kategori» kavramını ilk getiren Aristoteles oldu. Aristoteles'de kategoriler varolan'm temel predikatlarıdır; onların açıklayıcı bir işlevi vardır. Fakat yalnızca «açıklama formları» olarak anlaşılırsa, kategoriler birer kavram olmaktan öteye geçemez ve onların yeri ancak formal mantığın yargılar levhası olabilir.

Ontolojik bakımdan ise her yargı kendi «mantiki-immanent» formunu aşar ve varolan belli bir şey üzerinde açıklamada bulunur. «Varolan her şey, üzerinde açıklama yapıldığı zaman, predikatlar biçiminde ortaya çıkar»¹⁴. Fakat predikatlar varolan'la özdeş değildir. «Varolan, yargıda kavranılmış olabilir veya olamaz, o zaman yargı hakikat olan veya hakikat olmayan bir yargıdır. Fakat varolan'm kendisi kavranılıp kavranılmamasına karşı kayıtsızdır»¹⁵.

Böylece yargılar için geçerli olan, ontolojik temel predikatlar, yani kategoriler için de geçerlidir : Kategoriler, en genel açıklama formları olarak, nesnelere belirleyici temellerini açıklarlar. Üzerinde açıklamada bulunulan bu belirleyici temeller varolan nesnelere aittir ve kendileri üzerinde yapılan açıklamalardan bağımsızdırlar.

12 Atom ve moleküllerden güneş sistemlerine kadar bütün fizik-kozmik olaylar ile bütün organik, psişik ve tarihsel olayların yer aldığı alan Yeni Ontolojide «real varlık» adını alır. Zaman ve oluş içinde olma ve tek'lik gösterme real varlığın belirleyici özellikleridir.

13 ibid., Einleitung 1.

14 ibid., Einleitung 2.

15 ibid., Einleitung 2.

3. Kategori ve Prensiptir

Görüldüğü gibi, kategoriler yalnızca «temel açıklama formları» değildir; bu terimle, aynı zamanda, varolan'ın belirleyici temellerine, varolan'ı determine eden temel prensiplere de işaret edilmektedir. Fakat «kategori» ile «predikat» arasında olduğu kadar, «kategori» ile «prensiptir» arasında da fark vardır. Kategori ile prensiptir arasındaki ilgi, bir şey üzerindeki açıklama ile o şeyin kendisi arasındaki ilgidir.

Gerçi prensipler kendi başına varolan şeyler olarak, her türlü açıklama ve her türlü bilme'den bağımsızdır, fakat onlar «anlama yetisini şart koşmayacak biçimde verilmiş değildir¹⁶. Bu bakımdan, kategori kendi başına varolan, fakat doğrudan doğruya kavranılması mümkün olmayan şeyin, yani prensiptir, kavramsal şeklidir¹⁷. Prensipler doğrudan doğruya verilmiş olmadığı, tersine aranıldığı, hatta birçok durumlarda sürekli aranılmakta olduğu için, felsefi araştırma, prensiplerin kendilerini değil, onlar üzerinde ancak yürürlükteki araştırma düzeyine uygun belli tasarımlar ya da bakış yönleri elde edebilir. Bu tasarımlar eksiklik ve yanılmayı beraberinde getirir, fakat onların her zaman objektif ve iç bakımından sınırları keskin bir şekli vardır.

Aranılan prensiplere ait bu eksik ve tek yanlı tasarımlarda belirgin sınırları olan şekil ise, açıklık kazanmış kavramdır. Prensiplere ait bu türden kavramlar, nesnelere uygun düşünme, nesnelere üzerinde «predikatlar» olarak açıklamada bulunabilme hedefini gözetir. Aristoteles'de de «kategori» teriminin anlamı budur¹⁸.

Hartmann, «kategori» terimi üzerindeki bu düşünceleriyle, prensiplerinin kendilerinin bilinemeyeceğini değil, onlar üzerinde belli

16 ibid., Einleitung 6.

17 Bilgide doğrudan doğruya verilmiş olan, prensipler değil, somut olaylardır. Prensipler ancak bu somut olaylardan hareket ederek kazanılabilir.

18 Hartmann felsefi bir problemdeki çok-yanlılığı hesaba katan, problemi basitleştirmekten kaçan, eleştiriye açık bir filozof olduğu için, «kategori» terimindeki güçlüğü örtbas etmeye kalkışmaz; Aristoteles'den beri bu terimin beraberinde getirdiği çift anlamlılığı göstermeye çalışır. Nitekim Kant'ta da kategoriler sorununa asıl önem kazandıran, «anlama yetisinin kavramları» olarak kategorilerin *nesnelere uygunluğu* sorunudur.

bir bilginin olduğunu, fakat bu bilginin bitmiş- kapanmış ve mutlak kesinlikte bir bilgi olmadığını göstermek istiyor. «Kategori» terimi varolan'm bilgisinde «prensipten türünden olan»a işaret eder, fakat bu bilginin kendi kavramlarında elde ettiği şey ile bu kavramlarla kavramaya çalıştığımız şey arasındaki mesafe her zaman gözönünde tutulmalıdır. Prensipler olarak kabul ettiğimiz şey, kendiliğinden, prensiplerin kendileri değildir. Prensipler ile prensiplerin kavramları arasında her zaman bir fark vardır.

Bu bütün kavramlar için böyledir. Örneğin dünya kavramı dünya değildir. Fakat insan bu kavramla dünyayı düşünür ve bu kavramı yeni deneylerle geliştirerek dünya bilgisini kazanır.

Sonuç olarak «kategori» terimi üzerinde şu söylenebilir : Kategori hem predikat hem de prensiptir ve kategori ile predikat arasında olduğu kadar, kategori ile prensip arasında da fark vardır. Kategorilerde biz kavranılabildiği ölçüde prensipleri kavramaya çalışırız¹⁹.

4. Kategorilerin Bilinebilirliği

Kategorilerin araştırılmasında Yeni Ontoloji «deduktiv-mantıksal» düşünme şemasından değil, somut verilmiş-olan'dan hareket eder²⁰.

19 Varolan ile varolan'm kavramı arasındaki fark, temelini insan-dünya ilişkisinde bulur. İnsanla dünya arasındaki bağ, biri olmaksızın ötekini de varolamayacağı «korrelativ» bir bağ değildir. Hartmann'ın «tinsel varlık» adını verdiği insan-varlığı ile maddi varlık arasındaki ilgi, iki türlü «üstünlüğün» bulunduğu bir ilgidir. Hartmann bunu «güçlü olma» ve «üstte olma» biçiminde deyimlendirir. Maddi varlık tinsel varlıktan «daha güçlü olan»dır. Madde, varolması için tinsel varlığa muhtaç değildir. Tinsel varlık ise madde olmaksızın varolamaz. Buna karşılık, tinsel varlık «üstte olan»dır ve maddi varlık alanına, bu alanın yasalarını kavradığı ölçüde müdahale edebilir. Tinsel varlık ile maddi varlık, insan ile dünya arasındaki bu iki türlü üstünlük ilişkisi, «üstte olan» ile «güçlü olan» arasındaki ilişki, ontik bakımdan birbirini tamamlayıcı, birinin ötekine bağımlılığı bakımından ise korrelativ olmayan bir ilişkidir.

20 Bu noktada Yeni Ontoloji idealist-apriorist teorilerden kesinlikle ayrılır. Bu teoriler, bilginin doğal yönünü, bilginin objeye uzanan yönünü tersine çevirir ve objenin prensiplerini «bilinç», «ben», «düşünme» ya da «akıl» gibi kavramlardan türetmeye çalışır. Apriorizm, obje-bilincinin objeden önce geldiği görüşünden hareket eder. Örneğin Descartes'da prensipler «per se notae» (kendiliğinden bilinen ve «cognitione prius» (bilgide önce gelen)dir. Yeni Ontoloji için prensiplerin bilinmesi,, ancak o prensiplerin determine ettiği somut olayların

Kategoriler, gerek varlık kategorileri gerekse bilgi kategorileri olarak, varolan prensiplerdir ve bilinip bilinmemelerine karşı kayıtsızdırlar. Bilgi kategorileri, bilginin temelleri, şartları ya da prensipleridir. Fakat bilginin şartı olan şeyin, kendisinin de bilinmiş olması gerekmez. Obje-bilgisinde, bilgi kategorileri «işlevsel» bir rol oynar, fakat bu bilgide, bilgi kategorilerinin kendileri değil, onların «aracılığıyla» objeler bilinir.

Apriorizmin ileri sürdüğü gibi, prensipler, altlarına özel olan'ın konulacağı, bu yüzden de önceden bilinmeleri gereken genel kavramlar değildir. Tersine, özel olan'ın prensipler tarafından determine edilmiş olması, her türlü bilgiden önce ve bilgiden bağımsızdır.

Kategoriler doğrudan doğruya, kendiliğinden değil, somut obje-bilgisinin yolu üzerinden geçerek kavranılabilir. Bilgide önce kavranan objelerdir. Bilgi kendi kategorilerini kavramak istediğinde, kendi yönünü tersine çevirmek, obje alanını terkedip kendisi üzerine yönelmek, yani «reflexion»a başvurmak zorundadır. Bu ise bilgi teorisinin işidir. Fakat obje-bilgisi, kendisine kendi kategorilerini öğretecek olan bilgi teorisini beklemez. Bilgi, kendi kategorilerini bilmeden önce objelerin bilgisidir. Obje-bilgisinin ilk şartları olan bilgi kategorileri, bilginin ilk objesi değildir. Gerçi obje-bilgisi bilgi kategorilerinin «işlev»ine dayanır, fakat bu bilgi, kategorilerin değil, somut objelerin bilgisidir. Objelerin bilinmesi bilgi kategorilerinin bilinmesini gerektirmez. Bilgi kategorilerinin bilinmesi ise objelerin bilinmiş olmasına bağlıdır.²¹

Kategoriler, bilginin ve bilginin objelerinin prensipleri olarak, ontik bakımdan «prius olan»dır. Fakat kategoriler bilgisi, «posterius olan»a, bilginin kendisinde ve objesinde kazanmış olduğu bütün deneye dayanmak zorunda olan bir bilgidir. İlk şartlar olan kategoriler, şartlara bağlı olan'dan, «deney dünyası»ndan hareket ederek bilinebilir. «Posterius»u hareket noktası olarak alması bakımından kategoriler bilgisi bir «philosophia ultima»dır. Ontik bakımdan «birinci olan»¹, prensipleri araştırdığı için, bu bilgi aynı zamanda bir «philosophia prima»dır. Araştırılan bu prensipler ise gerek var-

bilinmesinden sonra gerçekleşebilir. Bu anlamda, kategoriler bilgisi «son bir bilgi»dir, çünkü bu bilgi kendisinden önce gelen bütün somut obje-bilgisine dayanmak zorundadır.

21 Der Aufbau der realen Welt, Kap. 11 b.

lık prensipleri gerekse bilgi prensipleri olarak, kendi başına varolan şeylerdir ve her türlü bilinebilirlikten bağımsızdır.

5. Kategoriler Sorununun Bilgi Teorisindeki Yeri

Bilgi teorisinin ana-sorusu, süjenin kendi dışındaki objeyi nasıl kavradığı, birbirinden apayrı nitelikte olan süje ile obje arasındaki bağın nasıl kurulduğu sorusudur. Antik Çağda Skeptikler, bu soruyu, bilincin (süjenin) kendi içine kapanmış olduğu, bilinç alanına dışarıdan hiçbir şeyin giremeyeceği ve bilincin kendi içindekilerden başka hiçbir şeyi kavrayamayacağı görüşüyle yanıtladılar. Bunun tam tersi olan bir görüşten hareket eden idealistler ise, objeyi bütünüyle süje alanı içine alarak, bilgideki «transendens»i ortadan kaldırdılar. Birinciler bilginin imkânını reddetti, ikinciler ise süjeden bağımsız olarak varolan şeyleri süje tarafından meydana getirilmiş olarak gördü.

Bilgi teorisinin bu temel sorusuna Hartmann'm getirdiği görüş şudur : Süjenin apayrı bir nitelikte olan objeyi kavraması, süjenin kendi dışındaki objeyle bağ kurması, süje ve objenin ortak bir alanda, varlık dünyasında yer almasıyla mümkündür. Varolan şeyler olarak süje ve obje, bilgi bağıllığı içinde bulunmadan önce, herşeyin birbirine bağlı olduğu bir varlık bütünü içinde ve bu bütünün öğeleri olarak yer alırlar. Bilgi bağıllığında, bu varlık bütünüünün ancak belli bir parçası objeleştirilir. Objeleştirilmiş olan'm karşısında henüz bilinmeyen, «transobjektiv» bir alan bulunur. Transobjektiv alan, objeleştirmenin, yani bilginin uzandığı objeler-alanının sınırını oluşturur. Gerçi bu sınır bilginin ilerlemesinde genişletilebilir, fakat geriye her zaman «irrational» ya da «transintelligibel» olan, sonuna kadar bilinmeyen bir artık kalır²².

Bilinebilirliğin sınırı, bir varlık-sınırı değil, bilginin sınırıdır. Bilginin, «irrational» olan, sonuna kadar çözülemeyen problem-artıklarıyla karşılaşması, bilen süjenin karşısında kendi başına varolan bir şeyin, yani bilinç, düşünme veya algılama'dan bağımsız olarak varolan bir şeyin bulunduğunu gösterir.

22 Grundzüge einer Metaphysik der Erkenntnis, Kap. 32 a; ayrıca bkz.: Takıyettin Mengüşoğlu, Fenomenoloji ve Nicolai Hartmann, s. 102-114; İsmail Tunah, Sanat Ontolojisi, s. 13-15.

Bütün bilgi için geçerli olan, kategoriler bilgisi için de geçerlidir. Bilim ve felsefedeki bütün temel sorunlar gibi, kategoriler sorunu da «irrational»lığın damgasını taşır. Kategoriler ancak kısmen bilinebilir. «Nesneler dünyasında zorunlu olan herşey, nesnelerin prensipleri olarak kategorilere dayanır. Kategorilerin arkasında ise, onları geri götürebileceğimiz başka hiçbir zorunluluk görülemez»²³. Kategoriler, bilinebilirliğin sınırında, kavranılabilen «son şeyler»dir. Bu bakımdan onları tanımlamak mümkün değildir. «Geleneksel mantığın, kategorileri tanımlama denemeleri her seferinde başarısızlığa uğradı. Bunun nedeni, yalnızca problemin irrational'liğinde değil, aynı zamanda, tanımın gerektirdiği kavramsal sınırlamada aranmalıdır, çünkü sınırlandırılmamış kavram, kavram değildir. Tek bir kategorinin kavram olarak belirttiği şey, sayısız bağılıkların yer aldığı çok daha büyük bir bütünün ancak herhangi bir parçası olabilir. Bu kavramın tanımında yapılan sınırlama hiçbir zaman kategorial varlık-bağlılığının kendi sınırları olamaz»²⁴.

Felsefenin tarihinde «cognoscendi» (bilgi alanı) ile «essendi» (varlık alanı) çoğu zaman birbiriyle karıştırıldığı, daha doğrusu bu iki alan arasındaki özdeşlikten hareket edildiği için, kategorilere genellikle kavramlar gözüyle bakıldı. Bilgi alanı ile varlık alanı arasındaki fark ortadan kaldırılır ve kategoriler süjenin bir ürünü olarak anlaşılırsa, bilginin kavrayamayacağı hiçbir şey kalmaz.

Apriori bilginin, yani genel ve zorunlu olan, objektif geçerlik taşıyan bilginin nasıl mümkün olduğu sorusuna Kant'm getirdiği çözüm de gerçi bir özdeşlik teziydi. Fakat Kant'ta bu, süje ile obje arasında değil, süjenin prensipleriyle objenin prensipleri arasındaki bir özdeşliktir. Bu özdeşlik tezi Kant'ta şu biçimde anlatımını bulur : «Deneyin imkânının şartları aynı zamanda deneyin objelerinin de imkânının şartlarıdır ve dolayısıyla bunlar sentetik-apriori bir yargıda objektif geçerlilik taşır»²⁵.

Kant'm bu özdeşlik tezi Yeni Ontolojide, bilgi kategorilerinin varlık kategorileriyle örtüşmesi biçimini alır. Hartmann'da apriori bilgi, süje alanının prensipleriyle obje alanının prensipleri arasm-

23 Der Aufbau der realen Welt, Kap. 11 f.

24 ibid., Kap. 49 d.

25 I. Kant, Kritik der reinen Vernunft, s. 197.

daki uygunluktur. Apriori kavrama'nın objektiv geçerlilik taşıması, bilginin dayandığı prensipler ile objenin dayandığı prensipler arasındaki özdeşliği gerekli kılar. Bilgi kategorileri ile varlık kategorileri arasındaki bu özdeşliğe Hartmann «kategorial temel bağlılık» adını verir²⁶. Fakat bu özdeşlik «tam» değil, «kısmî» bir özdeşliktir. İki alanın —cognoscendi ile essendi alanının— prensipleri arasında ancak kısmî bir uygunluğun, parça-uygunluğun bulunması, bilinebilirliğin sınırını gösterir. Belli bir obje, o objenin kategorileri aynı zamanda süjenin de kategorileri olduğu ölçüde, apriori bilinebilir. Apriorilik, bilgide ve varolan'da aynı kategorial öğelerin tekrarlanmasına dayanır.

6. Kategoriler ile Nesnelere Arasındaki İlişki

Kategoriler bilgisi, bütün özel olan'ın dayandığı ve bağımlı olduğu genel'i araştırır²⁷. Genellik ve «determination» kategorilerin özelliğidir. Kategoriler, tek tek olay ve nesnelere belirleyici olan, birşeyin nasılsa öyle olmasını «determine eden» prensiplerdir. Nesnelere zorunlu ve genel olan herşey kategorilerde temelini bulur. «Kategori olma» demek, nesnelere prensibi olma, nesnelere için kayıtsız-şartsız geçerli olma demektir²⁸.

Fakat kategoriler ile nesnelere arasındaki ilişki, birincilerin ikincilerden ayrı bir dünya oluşturduğu ve nesnelere, nesnelere dışında bulunan prensipler olarak determine ettiği bir ilişki değildir.

Kategoriler probleminde Platon'dan beri süregelen yanılma, kategorilerin «ide'ler» ya da «mahiyetler»le eşit tutulmasıdır. Geleneksel felsefe, ide'ler ve kategoriler arasında şu ortak özelliklerin, zamana bağlı olmama, her türlü oluş ve gelip-geçiciliğin ötesinde olma, genel olma gibi özelliklerin bulunduğu görüşünden hareket ederek, kategorileri «ideal varlık» alanına taşıdı. Kategorilerin idelerle özdeşleştirilmesi, onların nesnelere ilişkileri probleminde yüzyıllar süren bir tartışmaya, «tümeller tartışması»na yol açtı. İdeler ile idelelerin determine ettiği nesnelere arasındaki ilişkiyi Platon, nesnelere idelerden «pay alma»ları biçiminde anladı. Bunun sonucunda, bir

26 Grundzüge einer Metaphysik der Erkenntnis, Kap. 48 a.

27 Der Aufbau der realen Welt, Kap. 1 a.

28 ibid., Kap. 43 a.

yanda görünüşlerin, yani somut varolan'm öte yanda idelerin yer aldığı ikili bir dünya anlayışı ortaya çıktı ve bu iki ayrı dünyadan hangisinin «asıl gerçeklik» karakterine sahip olduğu tartışılmalıdır.

Yeni Ontoloji için, varolan'm prensipleri olarak kategoriler, varolan'ın ötesinde herhangi bir yere taşındığında, onların böylesine bir mesafeden varolan'ı nasıl determine ettiği sorusu, her türlü spekulatif yoruma açık, dolayısıyla anlaşılabilir bir problem olur. Yeni Ontoloji «görünüş dünyası - mahiyet dünyası» ikiliğini değil, nesnelere ile nesnelere prensiplerinin birliğinden oluşan bir tek dünyayı temel alır. «Dünyayı ikiye bölen 'dualizm'in kesinlikle ortadan kaldırılması, dünyanın birliğinin, prensipler ile nesnelere arasındaki her türlü mesafeyi kapatan bir bağlılık içinde yeniden kurulması gerekir²⁹. Bu birlik sonradan meydana getirilen veya düşüncede ortaya konulan bir birlik değil, prensipler ile nesnelere baştan beri içiçe ve birarada olması biçiminde anlaşılmalıdır. Prensipler nesnesiz, nesnelere ayrı ve onların dışında olamayacağı gibi, nesnelere prensipler olmaksızın olmaz.

Kategorilerin prensip olmasının anlamı, onların, kendileri «için» değil, başka bir şey «için» olmasıdır, diğer bir deyişle, kategorilerin kendi başına varlığı, onların yalnızca nesnelere «için» ve nesnelere varlığıdır.

III — REALİTE KAVRAMI

1. *Real ve İdeal Varlık - Tek'lik ve Genellik*

Yeni Ontolojinin yöneldiği varlık öncelikle real varlıktır. Fakat varlık-bütünlüğü yalnızca realiteden oluşmaz. Yeni Ontoloji için, varlık, realite ve idealite'den oluşan bir bütündür. Tek'lik gösterme (bireysel olma) ve zaman içinde olma real varlığın, genellik ve zaman-üstü olma ideal varlığın karakteristiğidir.

Matematik, mantık ve etiğin obje alanı ideal varlık alanıdır. Real varlık gibi ideal varlık alanı da süjenin sanma ve bilmesinden bağımsızdır. İdeal olan, realiteye geçip geçmemesine karşı kayıtsız

29 ibid., Kap. 6 b.

olan'dır. İdeal varlık reali olan'da «temel-struktur» olarak yer alır, fakat real varlığın temel strukturu olan herşeyin ideal olması gerekmediği gibi, ideal olan herşeyin realiteye geçmiş olması da gerekmez.

İdeal varlığın zaman-üstü olma ve genellik karakteri göstermesine karşılık, zaman ve tek'lik (bireysellik) real varlığın belirgin özellikleridir. Genel olan zaman-üstü, bireysel olan ise zaman içinde, yani oluş içindedir³⁰. Real olan herşey, akış içinde, sürekli meydana gelme ve geçip-gitme içindedir. Real olan, bir defaya mahsus, teklik gösteren, galip-geçici ve tekrarlanması imkânsız olan'dır. Ancak genel olan tekrarlanır; genel olan kendi başına ele alındığında, zamandan bağımsız, «hep varolan'dır»³¹. Fakat tek tek şeylerde tekrar eden ortak nitelik olarak genellik, şeylerin üstünde veya dışında değil, şeylerdedir, yani «in rebus»dur. Bu bakımdan, gerçi ideal olan herşey geneldir, fakat genel olan herşeyin ideal olması gerekmez, diğer bir deyişle, real olan herşey bireyseldir, fakat genel olan herşeyin realiteden yoksun olması gerekmez³².

Yeni Ontoloji için, real dünya, genel ve bireysel olarak iki ayrı varolan'ın yer aldığı bir dünya değil, genel olan ile bireysel olan'ın birlikte ve içiçe bulunduğu bir dünyadır. Real olan herşey bireyseldir, yani bir defaya özgü ve tekrarlanması imkânsız olan'dır, fakat onda ortaya çıkan genellik de aynı ölçüde realite karakterine sahiptir. Felsefenin en eski problemlerinden biri olan bireysellik ile genellik arasındaki ilgi probleminde Hartmann şu görüşten hareket eder : «Bireysel olan bir şeyin bütün tek tek nitelikleri geneldir; bunlar,

30 Felsefenin başlangıçlarında Eleahlar oluşu varlığın zıttı olarak gördüler. Eleah filozoflar için varlık hareketsizlikle aynı anlamdaydı. Eski Ontolojinin «mahiyetler öğretisi» de varlık-oluş zıtlığını temel aldı. Yeni Ontolojide oluş varlığın zıtlı değil, tersine, varolmanın belli bir türüdür. Yeni Ontoloji için oluş, real olan'ın genel varlık formudur.

31 Neue Wege der Ontologie, s. 22.

32 Eski Ontoloji, genel olan'ı bireysel olan'ın dışında, bireysel olan'dan ayrı düşündü. «Tümeller realizmi» adı altındaki bu öğretilerde, genel olan, zaman üstü, her türlü gelip geçiciliğin ötesinde bir «mahiyetler-alanı» olarak öncelik taşıyordu. Bunun tam tersi olan bir görüşten hareket eden nominalizm, genel olan'ı bir soyutlama olarak gördü ve ona ikinci planda kalan bir varlık karakteri tanıdı. Nominalizm için, bireysel olan, genel olan'ın karşısında bağımsız varlık karakteri gösteren bir önceliğe sahipti. Bu iki zıt görüş, aynı hatada, genel olan'ı bireysel olan'dan ayırma hatasında birleşti. Yeni Ontolojide ise, genel olan, tek tek nesne ve olaylardaki ortak nitelik olarak, bu tek tek nesne ve olaylardan başka bir yerde bulunmaz.

herbiri kendi başına ele alındığında, başka türden sayısız bireylerde tekrarlanır. Bu genel ve başka bireylerde tekrarlanan ortak niteliklerin, kendisinde biraraya geldiği şey ise tek ve bir defaya özgüdür»³³.

Ontolojik bakımdan bireysellik, herbiri genel olan bir nitelikler çokluğunun bir defaya özgü olarak biraraya gelmesi ve bunun oluşturduğu bütün'ün tekliğidir. Bu türden bir biraraya-gelme yalnız real olaylarda ortaya çıktığı için, real olan herşey bireyseldir. Öte yandan, bütün nitelikler genel olduğu ve onların genelliği biraraya-gelmenin tekliğinde kaybolmadığı için, genel olan, bireysel real olan'da yerini alır. Bu bakımdan, bireysel real olan, aynı zamanda, real genel olan'dır, diğer bir deyişle, real olan herşey bireyseldir ve genel olan aynı zamanda realdir³⁴.

«Real bağlılık bir ve aynı olan, kendi içinde farklılaşmalar gösteren ve bu farklılaşmaların çeşitli biçimlerde içiçe geçtiği, zaman içinde hareket eden bir bütündür. Her seferinde değişik türden biraraya-gelmelerin ortaya çıktığı bu bütünde yer alan her türlü şekillenme, durum ve olaylar tekrarlanamaz, bir defaya özgüdür»³⁵. Bu bir defaya özgü olaylar farklılığında kendisiyle özdeş olarak tekrarlanan ise genel olandır, yani yasallıklar, nitelikler, form ve olay tipleridir ve real olan'da karşılaştığımız bu genellik bireysellikten başka bir yerde ortaya çıkmaz³⁶.

33 Der Aufbau der realen Welt, Kap. 37 d.

34 Eski Ontoloji mantığın çelişmezlik prensibini realiteye uygulamak istediği, daha doğrusu, mantıkla realiteyi özdeş kılmak istediği için, probleme zorlama çözümler getirmekten kurtulamadı. Genel olan'ı bireysel olan'dan ayıran ve ona «asıl gerçeklik» karakteri tanıyan «tümler realizmi» ne kadar tek yanlıysa, genel olan'ı yalnızca bir soyutlama olarak anlayan ve bireysel olan'a öncelik veren nominalizm de o kadar tek yanlıdır. Bilim ve felsefede tek yanlılık her zaman fenomenlere ters düşer. Genellik-teklik probleminde Hartmann'ın görüşü Aristoteles, Abaelardus, Thomas ve Duns Scotus'un görüşlerine yakındır. Fakat «madde ve form», «dynamis ve energeia» («potens ve actus») gibi zıtlıklardan hareket eden bu teorilerde real dünyanın ikiye bölünmesi görüşü ağır basar. Yeni Ontolojide real dünya sayısız bağlılıklardan oluşan bir bütün'ün tekliğidir. Bu bağlılıklar bütününde ne kendi başına bir genel-olan ne de kendi başına bir bireysel-olan vardır. Genel olan ile bireysel olan, bu real bağlılıklar bütünü içinde birlikte bulunur.

35 ibid., Kap. 37 c.

36 ibid., Kap. 4 a.

2. *Realitenin Temel Nitelikleri Olarak Zaman ve Tek'lik*

Genellik ile teklik arasındaki fark, birincisinin ideal ve real varlığa, ikincisinin ise yalnız real varlığa ait olmasıdır. Mantığın ve matematiğin form, struktur ve prensipleri ile etik değerler realiteye geçip geçmemelerine karşı kayıtsız olmaları bakımından, ideal varlık karakteri gösterir.

İdeal olan ile real olan, bütünüyle birbirinden kopuk, iki ayrı varlık alanı biçiminde anlaşılmalıdır. İdeal varlık ile real varlık arasında farklılık olduğu kadar kısmî bir örtüşme de vardır. Bilinebilirlik alanında ideal varlık ile real varlığın prensipleri geniş ölçüde örtüşür. Real olan'ın apriori bilinebilirliği, real kategorilerin ideal kategorilerle örtüşmesine dayanır. Bunun nedeni, ideal kategorilerin hemen hemen bütünüyle bilgi kategorilerinde bulunmasıdır³⁷. Fakat ideal varlıkla real varlık arasındaki farklılık ortadan kaldırılamaz. Örneğin bir tek real mekân karşısında ideal olan matematik mekânların çokluğu veya mantık prensipleri ile etik değerlerin idealitesi karşısında realitede «alojik» olan ile değerlere aykırı olan'ın ortaya çıkması, bu iki varlık alanı arasındaki mesafeyi gösterir.

İdeal olan herşey geneldir, ideal varlık tek'likten yoksundur. Teklik yalnız real varlığın bir özelliğidir. Real olan herşey bireyseldir. Fakat bireysel olan'da yer alan genelliğin kendisi aynı zamanda realdir. Genellik ideal varlıkla real varlığı birleştirir, teklik ise ayırır.

İdeal varlığı real varlıktan kesin bir biçimde ayıran, bireysellelikle birlikte zaman kategorisidir. İdeal varlığa ait herşey zamanüstü, real olan herşey ise zaman içinde, yani oluş içinde, meydana gelme ve geçip gitme içindedir. Bütün real nesne ve nesne-bağıntıları, organik ve psişik hayat ile insanın kişisel ve tarihsel hayatı zaman içinde olup biter. «Zaman, ideal olan'la real olan arasındaki kesin kategorial sınır ayrılığını oluşturur»³⁸.

Yeni Ontolojide realite yalnız maddi olan'ı değil, çok daha geniş bir varlık-formları alanını içine alır. Realite, temel yapıları birbi-

37 *ibid.*, Kap. 4 a.

38 *ibid.*, Kap. 4 c.

rinden farklı olan bu varlık formları arasında birleştirici bağıdır. Hartmann'da real dünya, en altta madde olmak üzere, organik, psişik ve tinsel varlık (insan varlığı) olarak dört ayrı türde tabakadan oluşur. Bu nedenle, realite maddi olma ile sınırlandırılmaz. Realitenin temel özellikleri mekân ve madde kategorilerinde değil, zaman ve tek'lik kategorilerindedir³⁹. Maddi olan'ın, varlık-tarzı bakımından öncelik taşıdığını sanmak bir yanılmadır. Ruha veya tinsel varlığa bu türden bir öncelik tanımak ise aynı şekilde hatalı olur⁴⁰. tinsel varlık daha yüksek bir varlık-tarzının değil, en yüksek varlık tabakasının üstünlüğünü taşır. Real dünyanın en belirgin özelliği, aşağıdan yukarıya kadar bir tek «realite-tarzı»na sahip olması ve bu «realite-tarzı»nın bütün farklı türden varlık tabakalarını birarada tutmasıdır. Real varlık-formlarının tabakalar düzeninde realite özelliği yukarıya doğru bir azalma veya çoğalma göstermez, tersine aynı kalır. «Fizik-kozmik olaylar ne kadar real ise, tarihsel durum ve eylemler de o kadar realdir; çarpıcılık ve sarsılabilirlik, zaman içinde ve gelip geçici olma, tekrarlanamaz ve bir defaya özgü olma bakımından birincilerle ikinciler arasında hiçbir fark yoktur»⁴¹.

3. «Real Determination» - Real İmkân ve Real Zorunluluk

Yeni Ontolojide real dünya kesintisiz bir «determination» bağılılığının geçerlikte olduğu alandır⁴². Bunun anlamı, real dünyada hiçbir şeyin ontik bakımdan raslantısal olmadığıdır. Herşey koşullara bağlıdır ve ancak koşullar biraraya gelmişse gerçekleşebilir. Bütün koşulların birarada bulunması, ortaya çıkacak şeyin yeterli nedenini oluşturur ve o şey bundan sonra başka türlü olamaz⁴³.

Eskiden beri özellikle mantık alanı olmak üzere, ideal «mahiyetler» alanında, herşeyin zorunlu olduğu, hiçbir şeyin raslantısal olmadığı, real dünyanın heryerinde ise raslantısallığın bulunduğu sanılıyor, mahiyetler alanı ile yargılar ve sonuç-çıkarmalar alanında, özel olan herşeyi son ögesine kadar yöneten kesintisiz «deter-

39 Neue Wege der Ontologie, s. 22.

40 Das Problem des geistigen Seins, Kap. 6 a.

41 ibid.

42 Der Aufbau der realen Welt, Kap. 31 b.

43 Neue Wege der Ontologie, s. 56-57.

mination» bağılıkları görülyordu. Bunun nedeni, bu alanda «mahiyet-zorunluluğu»nun genel'den özel'e, yani mantık şemasında «yukarıdan aşağıya», geçerlikte olması ve bireysel olayların bulunmamasıdır. Bireyselliğin alanı real dünya olduğu için, real olan'm kesintisiz bir determination'dan yoksun olduğu, dolayısıyla bireysel olan herşeyin raslantısallığı öne sürülyordu.

Platon'la başlayarak Aristoteles'den Hegel'e kadar süregelen bu eski görüş Yeni Ontolojide tersine çevrilir. Yeni Ontolojide ideal varlık eksiksiz ve üstün bir «ideler alam» değil, «yalnızca ideal olduğu için», real varlıktan daha güçsüz, bütünlükten yoksun, dolayısıyla determination'un kesintiye uğradığı bir alandır. Çünkü ideal varlık alanında özel'in genel tarafından belirlenmesi, yukarıdan aşağıya sıralanan basamaklar düzeninde «genus»dan «species»e kadar gerçi kesintisizdir, fakat «species» daima genel bir şeydir, asıl özel olan ise determine edilmemiş ve «genus» karşısında raslantısal olarak kalır. Bunun için, ideal varlık, eksiksiz zorunluluğun alanı olmaktan çıkar.

Real alanda ise genel'den gelen «dikey» determination'un yanında, tek tek real olayları ve özellikle real oluş-aşamalarını birbirine bağlayan «yatay» bir determination da vardır. Bu yatay determination-bağılığında bireysel ve bir defaya özgü olan herşey, kendi tekliği içinde, eksiksiz bir bağılıklar-dizisi tarafından zorunlu kılınır ve meydana gelen şeyin başka türlü olması mümkün değildir. Real alanda herşeyin yeterli nedeni vardır. Bu yeterli neden yalnızca genellikler, kategoriler veya belli yasahlıklarda değil, olaydan olaya değişen real bağılıklar bütünündedir.

İdeal varlıkla real varlık arasındaki temel fark, bu iki alanın varlık tarzında (modalite'de) ortaya çıkar⁴⁴. İdeal alanda imkân (mahiyet-imkânı); real imkândan farklıdır. Birincisi için yalnız gelişmezlik yeterlidir, ikincisi ise, son ögesine kadar birarada bulunan bir «real koşullar-dizisi»ni gerektirir. İdeal alanda zorunluluk (mahiyet-zorunluluğu), özel olan'ın genel olan'm altına sıralanmasıdır; olayın tekliği ideal zorunluluk bakımından raslantısaldır. Real zorunluluk ise, oluşun belli bir aşamasında real koşulların bütünü'nün biraraya gelmesine bağlı, tek ve bir defaya özgü olan olayın

44 Der Aufbau der realen Welt, Kap. 4 b.

zorunluluğudur. İdeal alanda yalnızca ideal imkânın yani çelişmezliğin bulunması ideal gerçekliği verir; çelişmezlik ideal imkân için olduğu kadar ideal gerçeklik için de yeterlidir. Real gerçeklik ise real imkân ve real zorunluluğun içiçe geçmiş olmasıdır. Bu yüzden ideal alanda, real mümkün olmayan sayısız şeyler mümkündür, buna karşılık real alanda gerçek olmayan hiçbir şey mümkün değildir. «Real gerçek olan, son özel niteliklerine kadar real mümkün ve real zorunlu olan'dır, bu ikisi ise oluşun belli bir aşamasındaki real bağılıkların bütününe içine alan 'koşullar-dizisi'ne dayanır»⁴⁵.

Eski Ontolojinin Aristoteles'den devraldığı «potens ve aktus» (dynamis ve energeia) görüşünde, gerçeklik, önceden imkân olarak varolan bir «substansiel form prensibi»nin (eidos'un) gerçekleşmesiydi. Yeni Ontoloji için, real dünyada gerçeklikten önce varolan bir «imkân» yoktur. Real imkân, real gerçeklik ve real zorunluluk birlikte ve içiçedir. Real dünyada mümkün olan herşey, gerçek olan'dır ve gerçek olan herşey zorunlu olan'dır. Gerçek olan kendisini meydana getiren koşullar dizisinin bütünlüğüne bağlıdır. Ancak bu temel üzerinde, gerçek olan mümkündür. Koşullar dizisinde bir tek öge eksikse, olayın varolma nedeni yetersizdir ve olay mümkün olmadığı gibi gerçek de değildir. Koşulların eksiksiz birarada bulunması yeterli nedeni oluşturur. Koşullar dizisi eksiksizse gerçekleşme zorunludur.

Real imkân ve real zorunluluk problemini Hartmann şu örnekle açıklar : Bir tepede, devrilmesi yalnızca belli bir engel tarafından alıkonan yuvarlak bir kaya parçası duruyor. Kaya parçasının aşağıya yuvarlanması için birçok koşullar birarada bulunmakta : tepenin eğikliği, kayanın yuvarlak şekli ve ağırlığı. Eksik olan tek koşul kayanın itilmesi. Ancak böyle bir itmeyle engel aşıldığı zaman kaya parçasının devrilmesi mümkün olur. Diğer bir deyişle, belli bir A olayı için bütün koşullar biraraya gelmişse, A olayının gerçekleşmesinden başka bir şey mümkün değildir⁴⁶.

Görüldüğü gibi, real gerçeklik imkân ve zorunluluğu içine alır. Bu nedenle Yeni Ontolojide, real olan herşey bütünüyle ve kesintisiz olarak determine edilmiştir ve «real determination» bağıllığı raslan-

45 ibid. Kap. 37 c.

46 Möglichkeit und Wirklichkeit, Kap. 19 c.

tıya yer vermez. Ancak herhangi başka bir zorunluluğa geri götürülemeyen «son şeyler» için «raslantısal» denilebilir. Çünkü bunların arkasında, onları mümkün ve zorunlu kılacak hiçbir şey görülemez. Yeni Ontolojide real oluş ne bir «ilk hareket ettirici»ye (proton kinoun) ne de bir «son erek»e (telos) geri götürülebilir. Real oluş kendisini bize bir bağılıklar-bütünü olarak verir ve dünyanın kavranılması ancak bu bağılıklar çerçevesinde mümkündür.